

מסכת ביכורים

וְהָיָה כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וִירְשָׁתָהּ וַיִּשְׁבֶּתָּ בָּהּ: וְלָקַחְתָּ מִרְאשִׁית כְּלִפְרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְאֶה מֵאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וּשְׂמַתָּ בִּטְנָא וְהִלַּכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁכֹּן שְׁמוֹ שָׁם: וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאֲבֹתֵינוּ לָתֵת לָנוּ: וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטָּנָא מִיָּדְךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֶיךָ: וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבִד אָבִי וַיִּרְדַּם מִצְרַיִם וַיִּגְרֵם שָׁם בְּמַתִּי מַעַט וַיְהִי־שָׁם לִגְדֹל עָצוֹם וְרָב: (דברים כו א-ה).¹

ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך לאיתבשל גדי בחלב אמו: (שמות פרק כג יט, לד כו).²

בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהיה כל טהור בביתך יאכלנו: (במדבר יח יג, פרשת קרח).³

ואת־ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל־עץ תירוש ויצהר נביא לפנהינם אל־לשכות בית אלהינו ומעשר אדמתנו ללויים והם הלויים המעשרים בכל ערי עבדתנו: (נחמיה פרק י לח).⁴

משנה מסכת ביכורים פרק א – הבאה וקריאה⁵

משנה א: יש מביאין בכורים וקורין, מביאין ולא קורין, ויש שאינן מביאין.⁶ אלו שאינן מביאין: הנוטע לתוך שלו והבריק לתוך של יחיד או של רבים, וכן המבריק מתוך של יחיד או מתוך של רבים לתוך שלו.⁷ הנוטע לתוך שלו והבריק לתוך שלו ודרך היחיד ודרך הרבים באמצע, הרי זה אינו מביא. רבי יהודה אומר: כזה מביא.⁸

¹ ומכאן מתחילה הקריאה, המכונה מקרא או ווידוי ביכורים. חג הביכורים הוא חג השבועות שבו מתחילים להביא ביכורים (משנה י להלן – במחזוריים רבים לחג השבועות מודפסת משנת מסכת בכורים); מקרא ביכורים (הסקירה ההיסטורית) הוא חלק מרכזי בהגדת ליל הסדר בפסח – שימו לב לשורש ב"א שבופרשה: "כי תבוא, אשר תביא, ובאת, כי באת" שמשלימים את **הכוס החמישי והבאטי** בליל הסדר עליה זכינו כבר לדרוש. אבל המצווה כתובה בפרשתנו ולפיכך בחרנו לדון בה בשבת זו.

² כבר קדם הציווי על הביכורים בספר שמות פרשת משפטים, וחוזר מילה במילה בפרשת כי תשא שמות לד כו. זו דוגמה טובה של מצווה שחוזרת בהרחבה ובפירוט בספר דברים הוא משנה תורה. ועדיין, מחצי פסוק קצר זה, בפרט מהמילים "אדמתך" ו"תביא בית ה' אלוהיך", לומדים מספר הלכות חשובות שחלקן נראה להלן. גם הקשר של הביכורים עם איסור בישול גדי בחלב אמו הוא נושא שנדרש הרבה אך הוא עניין לפעם אחרת.

³ ממספר מקורות כמו גמרא בבלי מנחות פד ומדרש אגדה בובר על פסוק זה, משתמע שמדובר כאן על **מנחות הביכורים** הנזכרות בספר ויקרא שהן קרבן העומר הבא מהשעורים המתיר את התבואה החדשה בכל הארץ (ויקרא ב יד: "ואם תקריב מנחת בכורים לה'") והמנחה החדשה הבאה מהחיטים המתירה את החדש במקדש (ויקרא כג יז: "ממולשתיכם תביאו לחם תנופה ... בכורים לה' וגם ויקרא ב יב: "קרבן ראשית וכו'"). אבל מרוב המקורות (ירושלמי ביכורים ב ג, ספרי זוטא ע הפסוק, מכלילת דרשב"י כג טז) ופרשני המקרא (רמב"ן, בכור שור, בעלי התוספות) עולה שגם פסוק זה מדבר במצוות הביכורים בה אנו דנים.

⁴ כאן, עפ"י חז"ל ופרשני המקרא, מדובר בתרומות ומעשרות ומצוות חלה (ראו ההקבלה עם הפסוקים בפרשת שלח במדבר טו כ-כא: "ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן תרימו אתה: מראשית ערסתיכם תתנו לה' תרומה לדתיתכם"), אבל הדעת נותנת שכאשר בכריתת האמנה בתחילת ימי בית שני קבלו השבים עליהם את המצוות התלויות בארץ, עם כל הקושי הכלכלי, נכללה גם מצוות הביכורים במחויבות זו. ראו בראשית רבה פרשה צו: "בשעה שעלו מבבל ביקש הקב"ה להחזיר להן את המעשרות. מה עשו? הלכו וגזרו על עצמן שהן מעשרין, שכן הוא אומר: את ראשית עריסתינו ותרומותינו ופרי כל עץ ותירוש ויצהר וגו' (נחמיה י לח). מה עשו? כתבו בספר וחתמו אותו ונתנו אותו בהיכל. למחר נכנסו ומצאו אותו חתום". אין זה אלא ביטוי לכמיהה הגדולה של שבי בבל לחידוש ההתנחלות והישיבה בארץ כפסוק הראשון בפרשה: "והיה כי תבוא אל הארץ וכו'".

⁵ נסקור בקצרה ובדילוגים קטעים ממסכת ביכורים החותמת את סדר זרעים. (מצוות "ראשית" ממוקמת במסכת "אחרית" של סדר זרעים). נתמקד במשנה ובתלמוד הירושלמי שעליה (אין תלמוד בבלי על סדר זרעים, להוציא מסכת ברכות. אך יש דיון בבבלי מסכת מכות דף יח בנושא הביכורים). ניעזר גם בהלכות בכורים ברמב"ם ובפירושו למשנה ובפרשנים נוספים לפי העניין.

⁶ דין ביכורים כולל שתי מצוות: הבאת הביכורים למקדש ("להוציא הביכורים ולהביאם למקדש", ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קכה), ומקרא / ווידוי הביכורים ("שצונו לספר טובותיו אשר הטיב לנו והציל אותנו", שם קלב). ספר החינוך אגב ממקם את מצוות ההבאה בפרשת משפטים (הערה 2 לעיל) ואת מצוות ההגדה בפרשתנו. לפיכך יש שלושה מצבים: מי שמקיים את שתי המצוות, מי שפטור בכלל, ומצב ביניים של מי שמביא ואינו קורא שמוסבר להלן (אולי בדומה להנחת תפילין אם יש לו רק תפילה אחת של ראש או של יד, ומצוות ציצית שמקיימים גם אם אין תכלת). המצב הרביעי של מי שקורא ואינו מביא נשמע "לא לעניין" ולפיכך המשנה לא דנה בו, אבל הוא כן קיים! בהגדת ליל הסדר! "הגדתי היום", אם לא במקדש אז בליל הסדר.

⁷ "מאיזה טעם אינו מביא?" ממשיכה שם המשנה: "משום שנאמר: ראשית בכורי אדמתך - עד שיהיו כל הגדולין מאדמתך", ומשום כך, גם האריסין והחכורות והסקריקון והגזלן אין מביאין". הירושלמי מתעכב על פעולת המבריק שהיא לקיחת זמורת הגפן המרכזית (הזקנה) ושתילתה מחדש בקרקע על מנת לחזק את הגפן וליצור לה סעיף נוסף (זלדה), ואומר: "המבריק מתוך של יחיד או מתוך של רבים לתוך שלו, אפילו מן הילדה אינו מביא ... כשם שהילדה חיה מן הזקנה כך הזקנה חיה מן הילדה. אמר רבי יוחנן כולחן משום תורת הגזלן ירדו להן. אמר רבי יוסי מתניתא אמרה כן. מאיזה טעם אינו מביא, משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך". יש פה כפילות של דין גזלן שניתן לפסול משום "מצווה הבאה בעבירה" והפסוק: "אדמתך" והדבר מצריך עיון.

⁸ במקרה של מי שמבריק משדה שלו לשדה שלו דרך (מתחת) לשביל ששייך לציבור, סבור רבי יהודה שהוא מביא ביכורים וקורא את הפרשה משום שניתן להפריד בין החלק העליון המשמש את הרבים ובין האדמה עמוק למטה שבה נאחזת הזמורה המבורכת. והירושלמי מביא את ההלכה: "אין עושים חלל תחת רשות הרבים בורות שיחין ומערות. רבי ליעזר מתיר כדי שתהא עגלה מהלכת וטעונה אבנים". נראה שהלכה זו רלוונטית לימינו לקרקעות שיש גשרים מעליהן או מנהרות מתחתן, לכבישים ע"ג קרקע שהפקעה.

משנה ג: אין מביאין בכורים חוץ משבעת המינים לא מתמרים שבהרים ולא מפירות שבעמקים ולא מזיתי שמן שאינם מן המובחר.⁹

אין מביאין בכורים קודם לעצרת. אנשי הר צבועים הביאו בכוריהם קודם לעצרת ולא קבלו מהם מפני הכתוב שבתורה: "וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה" (שמות כג טז).¹⁰

משנה ד: אלו מביאין ולא קורין: הגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר "אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו". ואם היתה אמו מישראל מביא וקורא.¹¹ וכשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר "אלהי אבות ישראל" וכשהוא בבית הכנסת אומר: "אלהי אבותיכם" ואם היתה אמו מישראל אומר "אלהי אבותינו".¹²

משנה ו: ... מעצרת ועד החג מביא וקורא, מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא. רבי יהודה בן בתירא אומר: מביא וקורא.¹³

משנה י: ואלו מביאין וקורין מן העצרת ועד החג משבעת המינים מפירות שבהרים שבעמקים ומזיתי שמן מעבר הירדן. רבי יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש.¹⁴

⁹ הגבלת מצוות הביכורים לשבעת המינים בלבד נלמדת בירושלמי פרק א הלכה ג ובמדרש ספרי רצו בפרשתנו מהמילה "מראשית", בדגש על האות מ"ם: "אילו כתיב: ולקחת ראשית כל פרי האדמה הייתי אומר כל הדברים יהיו חייבים בבכורים. תלמוד לומר: מראשית ולא כל ראשית". והרי יש לנו כמה וכמה "ראשית" במקרא (חלקם ראינו לעיל), כגון הפסוק בדברים ה יח פרשת שופטים: "ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו", שם ה"ראשית" הם תרומות ומעשרות וראשית הגז. זאת ועוד, גם משבעת המינים, אין מביאים אלא ממקום גדול המשובח: תמרים מהעמקים וכל שאר הפירות: ענבים, תאנים ורימונים, רק מההרים (נראה שחלקאות השלחין של היום שינתה את התמונה וכבר בירושלמי חולק רבי שמעון בן אלעזר ואומר: "רימוני עמקים מביאין וקורין"). האם זו מצווה לכתחילה או גם בדיעבד? האם תמרים מההרים ופירות מהעמקים לא יתקבלו כביכורים? נחלקו על כך חכמים בירושלמי: "מה פליגין? בתמרים שבהרים ובפירות שבעמקים ... רבי יוחנן אמר לא קדשו, ר' שמעון בן לקיש אמר: קדשו". עוד מוסיפה המשנה את דין "מן המובחר" שלכאורה חל רק על הזיתים – ראו הירושלמי המשבח כאן את הזית האגורי: "שהוא אוגר שמנו לתוכו" כאשר הגשם יורד עליו וכן שיטת רבן שמעון בן גמליאל שאומר: "אין מביאין תמרים אלא מיריחו ואין קורין אלא על הכותבות (התמרים הגדולים)". מרמב"ם בהלכות ביכורים פרק ב הלכה ג, נראה שהוא מחיל את "מן המובחר" לכתחילה על כל הפירות, אבל פוסל בדיעבד רק את הגרועים ואלה שהתקלקלו.

¹⁰ וכך גם בפרשת כי תשא, שמות לד כב: "וחג שבעת תעשה לך בפני קציר חטים וחרג האסיף תקופת השנה". בהמשך התורה, בפרשת המועדות בספר במדבר פרק כח מכוונה החג בפשטות: "וביום הבכורים בקריבכם מנחה חדשה לה' בשבעת ימים וכו'". חג השבועות אינו החג שבו מביאים את הביכורים (חוץ מהמנחה החדשה), חלוקה בין הקציר / הביכורים הוא החג החותם את שבעת שבועות העומר מחד גיסא, ופוחת תקופה של מספר חודשים שבהם ניתן להביא ביכורים כל פרי בזמנו, מאידך גיסא.

¹¹ אם אמו מישראל, הרי הוא יהודי לכל דבר, אז מה החידוש?! דאו גם במשנה הסמוכה: "רבי אליעזר בן יעקב אומר: אשה בת גרים לא תינשא לכהונה עד שתהא אמה מישראל" – אם אמה מישראל, מדוע היא נקראת "בת גרים"? נראה שיש מכאן סיוע גדול לשיטה שבתחילה היה האב קובע ליהדות, ככתוב: "למשפחותם לבית אבותם" ומאוחר יותר השתנתה ההלכה, שהאם קובעת (דרך אולי מצב ביניים ששני ההורים חייבים להיות יהודים – תקופת עזרא ונחמיה? וההסתפקות באם הייתה הקלה). ראו מאמר של [מיכאל קורנאלדי](#) בנושא זה באתר דעת ובמשפט העברי. מדובר כאן בגר שאביו איננו יהודי (אחרת לא היה צריך גיור כלל) והמשנה מוסיפה שאם אמו היא יהודיה, הוא כבר יכול לומר "לאבותינו" ו"לנו". ואם אכן כך, הרי זה גם סיוע גדול לכל אותם שהם "מזער ישראל" היינו בימינו שהאבא יהודי והאמא לא (שבהלכה של היום הוא צריך גיור) שמצווה לקרובם תחת כנפי השכינה ולקבל במאור פנים את רצונם להתגייר כהלכה. ראו [פרופ' אריה אדרעי](#) "[ואין אחריות עלינו?](#)" וכן דברינו [כולנו גרים](#) בחג השבועות.

¹² שוב, מספיק שהאמא תהיה מישראל (בתקופה בה האב היה הקובע) על מנת שיוכל לומר "אלוהי אבותינו". ומה עם גר "מלא" ששני הוריו גויים? התלמוד הירושלמי מביא את שיטת רבי יהודה: "תני בשם רבי יהודה: גר עצמו מביא וקורא. מה טעם? [בראשית יז] כי אב המון גוים נתתיך. לשעבר היית אב לארם ועכשיו מכאן ואילך אתה אב לכל הגוים. רבי יהושע בן לוי אמר: הלכה כרבי יהודה. אתא עובדא קומי דרבי אבהו והורי כרבי יהודה". רמב"ם מאמץ שיטה זו בכל לב ומודע לכך שהוא פוסק כנגד המשנה וכדעת יחיד של רבי יהודה בירושלמי. ראו בפירושו למשנה זו: "כל זה ברור. אלא שפסק ההלכה מביא הגר עצמו בכורים וקורא, וסמכוהו למה שאמר ה' לאברהם כי אב המון גוים נתתיך. אמרו, לשעבר הייתה אב לארם עכשיו אב לכל העולם כולו. ולפיכך אפשר לכל גר לומר אשר נשבע ה' לאבותינו, מפני שאברהם אב לכל באי העולם לפי שלימדם האמונה והדת". וכך גם בהלכות ביכורים פרק ד הלכה ג: "הגר מביא וקורא שנאמר לאברהם אב המון גוים נתתיך הרי הוא אב כל העולם כולו שנכנסין תחת כנפי שכינה, ולאברהם היתה השבועה תחלה שירשו בניו את הארץ". לא רק "לאבותינו" אלא גם "לתת לנו" של נחלת הארץ יכול הגר לומר! החשיבות בימינו היא לתפילה ובפרט לגר כשליח ציבור.

¹³ ובמשנה י להלן: "ואלו מביאין וקורין מן העצרת ועד החג משבעת המינים: מפירות שבהרים שבעמקים וכו'". סוף דבר, הביכורים הם רק משבעת המינים וזמנם נחלק לשניים: מחג השבועות ועד סוכות: מביאים וקוראים. מחג הסוכות ועד חנוכה: מביאים ולא קוראים את הפרשה ("לפי ששמחת אותה שנה נגמרה בסוף חג הסוכות שבו אמר ה' ושמחתם לפני ה' אלקיכם", "שהבכורים שבכרו אחר חנוכה הן חשובין משנה הבאה", רמב"ם). והרי לנו חנוכה בהלכה לא רק בדיני חג החנוכה. ואיך עשו לפני קביעת חג החנוכה? נראה מכאן להוכיח שהתקופה של סוף חודש כסלו אשר חלה בסמוך למועד היום הקצר ביותר והחזרה להתארכותו, שהוא מועד סיום עונת מסיק הזיתים, הייתה ידועה עוד בימי קדם ונחשבה לסוף השנה החקלאית). ראו מאמר של הרב יואל בן נון [יום יסוד היכל ה'](#) מגדים יב (ראו גם דברינו [מאי חנוכה](#)). אבל אם כך, נראה שברוב שנים לא זכו ביכורי הזיתים שצריכים להיות "מן המובחר" שיקראו בהם, רק "מביא ואינו קורא" (ומובנת מחלוקתו של רבי יהודה שסבור שמביאים וקוראים עד חנוכה). בקצה השני, קשה גם להבין כיצד הביאו ביכורי שעורים שנקצרים ברובם בין פסח לשבועות.

¹⁴ שלוש פעמים נזכר הביטוי "ארץ זבת חלב ודבש" בתורה להלכה: בפרשתנו במקרא הביכורים לעיל, בווידי המעשרות: "השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש" (דברים כו טו). ובמצוות כתיבת התורה בכניסה לארץ: "וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך" (דברים כז ג). זו סגירת מעגל ברורה של ההבטחה בתחילת ספר שמות (ג ח): "וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש". הבטחה שחוזרת גם בשמות ג יז, ג יג, לג ג (אחרי חטא העגל) ועוד. הנאום ההיסטורי של מקרא הביכורים סוגר את גאולת מצרים! זו הכוס

משנה מסכת ביכורים פרק ג – הפרשה והעלאה

משנה א: כיצד מפרישין הבכורים? יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שביכר רמון שביכר, קושרו בְּגָמִי ואומר הרי אלו בכורים. ורבי שמעון אומר: אף על פי כן, חוזר וקורא אותם בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע.¹⁵

משנה ב: כיצד מעלין את הבכורים? כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד,¹⁶ ולנין ברחובה של עיר, ולא היו נכנסין לבתים.¹⁷ וְלַמְשָׁכִים¹⁸ היה הממונה אומר: "קומו ונעלה ציון אל בית ה' אלהינו" (ירמיהו לא ה).¹⁹

משנה ג: הקרובים מביאים התאנים והענבים והרחוקים מביאים גרוגרות וצמוקים. והשור הולך לפנייהם וקרניו מצופות זהב ועטרת של זית בראשו.²⁰ החליל מכה לפנייהם עד שמגיעים קרוב לירושלם. הגיעו קרוב לירושלם, שלחו לפנייהם ועטרו את בְּפוֹרֵיהֶם. הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם. לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים.²¹ וכל בעלי אומניות שבירושלם עומדים לפנייהם ושואלין בשלומם: "אחינו אנשי המקום פלוני באתם לשלום".²²

החמישית של ליל הסדר "והבאת" שכבר ציינו לעיל וזו סיבה טובה למקום המרכזי שתופס וידי ביכורים בהגדת ליל הסדר. ראו דברינו [ארץ זבת חלב ודבש](#) בפרשה זו. והנה בירושלמי על משנה זו מובאת שיטה שמצמצמת למדי את תחומי "ארץ זבת חלב ודבש": "רבי יוסי בשם רבי שמעון בן לקיש. רבי יונה רבי זעירה בשם רבי חנינה: ששה עשר מיל חיזור חיזור לציפורין הן הן ארץ זבת חלב ודבש". ואם "נקדר", היינו נמדוד בקו אוויר סביב ציפורי, נוסיף את בית שאן ואת בקעת גינוסר. וכשמקשים על רבי יונה מהפסוק הנ"ל בספר שמות: "ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש", הוא עונה: ארץ אשר בה זבת חלב ודבש. מה פשר צמצום זה של חכמי הגליל? איפה יהודה וכל הארץ? האם התיאשו ממנה אחרי החורבן? נשמח לכל מענה והסבר.

¹⁵ אפשר לחשוב שמחלוקת חכמים ורבי שמעון היא מה נחשב להבכרת הפרי ומה היא ה"ראשית": חכמים מקדימים ורבי שמעון מאחר. אבל הירושלמי מסביר שמחלוקתם היא בהבנת הפסוק: "ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה וכו'". חכמים קוראים את הפסוק כך: **"ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה - בשעת הבאה פרי, הא בשעת הפרשה אפילו בוסר אפילו פגין, ואילו ר' שמעון סבור שההבאה צמודה להפרשה: "מה בשעת הבאה פרי אף בשעת הפרשה פרי".** ראו סיכום דין זה ברמב"ם הלכות ביכורים ב יט: "כיצד מפרישין הבכורים? יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול ענבים שבכרו רמון שבכר, קושרן בגמי ואומר הרי אלו בכורים והם נעשים בכורים במחובר משקרא להן שם. ואע"פ שעדיין לא בשלו כל צרכן. משיגמור ויתלשם מן הקרקע אינו צריך לחזור ולקרות להם שם. לא הפרישן במחובר ולא קרא להם שם ותלשם, הרי זה מפרישם אחר שנתלשו". ועכ"פ למדנו שיש גם 'קריאה' במצוות ההפרשה עצמה, לומר: "הרי אלו בכורים". ובדומה למצוות תרומה, מהתורה אין למצווה זו שיעור ("אלו דברים שאין להם שיעור: הפאה והביכורים וכו'"), משנה פאה א א, וחכמים קבעו אחד משישים. ראו עוד פירוש קהתי על סדר הפירות במשנה: תאנה, ענבים ורימון שהוא כסדר הבשלתם (ובניגוד לסדר בתורה: גפן, תאנה ורימון שהוא סדר חשיבותם). נראה שהיום השתנה קצת הסדר והענבים מקדימים את התאנה. כך או כך, מי לא נזכרו כאן? הזית והתמר. מדוע? (וכבר העירו שגם במרגלים נזכרו רק גפן, תאנה ורימון, לא זית ולא תמר)

¹⁶ כמו עיר מחוז. הארץ חולקה לעשרים וארבעה מעמדות, במקביל לעשרים וארבע משמרות הכהונה והלויים שעולים בתורנות (כל שבוע) לעבודה בבית המקדש. ראו הסבר בפירוש קהתי כאן וכן דברינו [משמרות ומעמדות](#) בפרשת פנחס.

¹⁷ הירושלמי מסביר שהסיבה לכך היא חשש מטומאה, ראו משניות ח-ט בפרק א שדלגנו עליהם: "הפריש בכוריו, נבזזו נמקו נגנבו אבדו או שנטמאו מביא אחריהם תחתיהם ... ומנין שהוא חייב באחריותן עד שיביא להר הבית? שנאמר (שמות כג) ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך - מלמד שחייב באחריותם עד שיביא להר הבית". ובתוספתא ביכורים א א מדייק עד לשכת באר הגולה שהייתה במקדש (מסכת מדות ה ד). ושמעתי בשם הרא"ה קוק שללינה ברחוב יש גם משמעות של פשטות ויצאה מהחומרות, לקראת העלייה לירושלם מה שמחבר את מצוות ביכורים עם חג הסוכות, שאפשר שבאופן מעשי אז הביאו את רוב הביכורים וחברו עם מצוות העלייה לרגל בחג האסיף החותם את עיקר העונה החקלאית.

¹⁸ בהשכמה, בבוקר

¹⁹ והירושלמי מוסיף פרקי תהלים שהיו אומרים בדרך: "בדרך היו אומרים [תהלים קכב א ב] שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. בירושלם היו אומרים: עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים. בהר הבית היו אומרים: [שם קנ א ו] הללויה הללו אל בקדשו כו'. בעזרה היו אומרים: כל הנשמה תהלל יה הללויה". ראו פירוש תפארת ישראל - יכן על המשנה שמעלה את הרעיון "שבדרך היו משוררים כל ט"ו שיר המעלות" (תהלים קכ - קלד), מה ששוב יוצר קשר עם סוכות ושמחת בית השואבה. ראו גם התיאור בתוספתא ביכורים ב: "לא היו עולין יחידיים יחידיים, אלא פלכים פלכים. לא היו מהלכין כל היום כולו אלא שתי ידות ביום".

²⁰ רמב"ם מעיר שהזית בראש השור היה: "להודיע שהבכורים משבעת המינים בלבד הן, ואין בכללן שענפיו יפין יותר מן הזית". (ענפי הזית כתחליף לפרי הזית שטרם הבשיל ואין הוא ראוי לאכילה כמות שהוא?). כל הטקס מזכיר טקסים של יוון ורומא וכבר העירו על כך "החוקרים". וכל זה על מנת לעודד את העלייה לירושלם, ראו שבחו של אלקנה שהיה עולה לרגל בפומבי ו"היה מדריך את ישראל לפעמי רגלים" (ירושלמי ברכות ט ה).

²¹ הירושלמי שואל: "וכי יש קטן וגדול בירושלם?" ותשובתו היא שהמשנה מדברת על מספר הנכנסים: "באוכלוסין - לפי רוב הנכנסים היו יוצאין". וכך ברמב"ם: "לפי הבאים הם יוצאין. אם באו אנשים הרבה יוצאין לקראתן רבים, ואם מעט מעט".

²² באתם לשלום כמו בימינו: בואכם לשלום, ובפרשת השבוע: "ברוך אתה בבוואך". על עמידה זו של בעלי המלאכה מפני בעלי אומניות מתעכב הירושלמי ואומר: "בוא וראה כמה גדול כוחן של עושי מצוה, שמפני זקן אין עומדין ובפני עושי מצות עומדין". כאן מצטרף התלמוד הבבלי במסכת קידושין לג ע"א (חולין נד ע"ב) שמרחיב אגב הדיון על מצוות כיבוד זקנים שאינה מחייבת הוצאה כספית ואומר: "מה קימה שאין בה חסרון כיס, אף הידור שאין בו חסרון כיס; מכאן אמרו: אין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם. ולא? והתנן: כל בעלי אומניות עומדים מפניהם ושואלים בשלומם, ואומרים להם: אחינו, אנשי מקום פלוני, בואכם לשלום! א"ר יוחנן: מפניהם עומדים, מפני תלמידי חכמים אין עומדים. אמר רבי יוסי בר אבין: בוא וראה כמה

משניות ד, ו: החליל מכה לפניהם עד שמגיעין להר הבית. הגיעו להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה.²³ הגיע לעזרה ודברו הלויים בשיר: "ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי ליי" (תהלים ל) ... עודהו הסל על כתפו קורא מהגדתי היום לה' אלהיך (דברים כו) עד שגומר כל הפרשה. ר' יהודה אומר עד ארמי אובד אבי.²⁴ הגיע לארמי אובד אבי מוריד הסל מעל כתפו ואוחזו בשפתותיו וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו וקורא מארמי אובד אבי עד שהוא גומר כל הפרשה. ומניחו בצד המזבח והשתחוה ויצא.²⁵

משנה ז: בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו. נמנעו מלהביא, התקינו שיהו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע.²⁶

משנה ח: העשירים מביאים בכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב והעניים מביאים אותם בסלי נצרים של ערבה קלופה והסלים והבכורים ניתנים לכהנים.²⁷

תוספתא מסכת ביכורים (ליברמן) פרק ב הלכה ח – סידור הטנא

כיצד מפרישין את הבכורים? יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאינה שבכרה אשכול שביכר רימון שביכר קושרן במשיחה ואומר: הרי אלו בכורים. ר' שמעון אומר: חוזר וקורא אותן בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע.²⁸ מצוה להביאם בשבעה כלים ואם הביאן בכלי אחד יצא.²⁹ כיצד הוא עושה? מביא שעורין ונותן מלמטה ודבר אחר על גביהן. חטין על גביהן ודבר אחר על גביהן. זיתים על גביהן ודבר אחר על גביהן. תמרים על גביהן ודבר אחר על גביהן. רימונים על גביהן ודבר אחר על גביהן. תאנים למעלה מכולן. ומקיפין להן אשכולות של ענבים מבחוץ.³⁰

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: ראו פרק א והקדמה בהלכות הביכורים לרמב"ם כיצד הוא כורך את מצוות הביכורים עם דין בכור.

חביבה מצוה בשעתה, שהרי מפניהם עומדים, מפני תלמידי חכמים אין עומדים. ויש שם גם דעה אחרת של מניעת הכשלה לעתיד. ראו דברינו **מפני שיבה תקום** בפרשת קדושים.

²³ ראו הנוסח בתוספתא ביכורים ב י: "כל הדרך כולה הרשות בידו ליתנו לעבדו או לקרובו, עד שמגיע להר הבית. הגיע להר הבית, אפילו אגריפס המלך נוטל את הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה". ראו דברינו **אגריפס המלך** בפרשת שופטים. ורמב"ם שינה כאן לשון המשנה וכתב: "... הגיע להר הבית נוטל הסל על כתפו הוא בעצמו, ואפילו היה מלך גדול שבישראל".

²⁴ ראו דברינו **ארמי אובד אבי** בפרשה זו. אחת ההצעות היא של רשב"ם שארמי הוא אברהם. אם כן, יש לנו קשר מעניין אל הגר שעפ"י הירושלמי והרמב"ם מביא וקורא ויכול לומר "אבותינו" ו"לנו". מדוע? "מפני שאברהם אב לכל באי העולם לפי שלימד האמונה והדת ... ולאברהם היתה השבועה תחילה שיירשו בניו את הארץ". ראו הערה 12 לעיל. כל יהודי בן יהודי עומד ומזכיר את מוצא אברהם אבינו מארם. זה שורש האומה. ושורש זה משותף לכולם. זו מהות מקרא ביכורים. אז במה יפחת הגר?

²⁵ שיטת רבי יהודה נותנת נופך טקסי יותר לכל המעמד ומסדרת טוב יותר עם פסוקי המקרא. ישנה תחילה הגדה קצרה: "הגדתי היום", לאחר מכן החזקה / הנפה משותפת של הביכורים עם ההן, ואח"כ הגדה שניה ארוכה יותר הפותחת במילים: "וענית ואמרת". ובסך הכל, עם האמירה הראשונית בשדה: "הרי אלו ביכורים" – שלוש הגדות במצוות הביכורים.

²⁶ מהמילים "וענית ואמרת" לומדים חז"ל שמקרא ביכורים הוא בלשון הקודש. ראו מסכת סוטה פרק ז משניות א-ג שקריאת שמע ותפילה וברכת המזון ווידוי מעשרות ועוד "נאמרין בכל לשון". אבל מקרא ביכורים כמו ברכת כהנים וברכת כהן גדול ופרשת המלך ועוד "נאמרין בלשון הקודש". אלא שלא כולם ידעו לשון הקודש "וכאשר לא היו יודעין כל בני אדם לשון קודש כמו שנתבאר בעזרא, חזרו להיות מקרין את הכל כדי שלא לבייש שום אדם. והסמיכו את זה למה שנאמר: וענית ואמרת" (רמב"ם בפירושו למשנה). בדומה לקריאת התורה בימינו שגם שם העולה לתורה צריך לחזור בלחש על הקריאה של בעל הקורא (שולחן ערוך אורח חיים הלכות קריאת ספר תורה סימן קמא סעיפים ב-ג). והכל על מנת "שלא לבייש". ומי שיודע לקרוא מותר לו לקרוא במקום בעל הקורא? היודע תשובה אנא יענו. וכבר נהגו בקהילות רבות לפחות בשמחת תורה לעשות כן.

²⁷ מכאן מקור לביטוי: "בתר עניא אזלא עניותא" – אחרי העני הולכת העניות (בבא קמא צב ע"ב) וכמו שמפרש כאן ברטנורא: "סלי עניים ניתנים לכהנים וקלתות של עשירים מחזירים להן, מכאן אמרו: בתר עניא אזלא עניותא". ורמב"ם בהלכות ביכורים מרחיב לכל כלי מתכת: "הביאם בכלי מתכות נוטל הכהן הבכורים וחוזר הכלי לבעליו, ואם הביאם בכלי ערבה וחלף וכיוצא בהן הרי הבכורים והסלים לכהנים". עוד משניות שם שלא הבאנו שדנות בעיטורי הביכורים ובתוספת הביכורים וקצרה היריעה.

²⁸ עד כאן בדומה למשנה לעיל. אבל מכאן ואילך תוספת שאיננה במשנה.

²⁹ חבר עם המשנה לעיל על קלתות של כסף ושל נצרים. שבעה?

³⁰ ראו תיאור זה גם ברמב"ם הלכות ביכורים פרק ג הלכה ז: "הבכורים טעונין כלי שנאמר: ושמת בטנא, ומצוה מן המובחר להביא כל מין ומין בכלי בפני עצמו, ואם הביאם בכלי אחד יצא. ולא יביאם בערבוב, אלא שעורים מלמטה וחטים על גביהן. וזיתים על גביהן ותמרים על גביהן ורמונים על גביהן ותאנים למעלה מן הכלי, ויהיה דבר אחד מפסיק בין מין ומין כגון הוצין וחלף או עלין וכיוצא בהן. ומקיף לתאנים אשכולות של ענבים מבחוץ". התוספתא מתחילה כמשנה, אבל בהמשך מציגה תיאור שונה בתכלית. יש כאן חיץ ברור בין פעולת קריאת הביכורים וההפרשה ובין פעולת ההבאה. קשה מאד לחשוב שכל מין היה מועלה לירושלים בפני עצמו ועם כל הטקס הנ"ל (שנמצא אמנם בתוספתא אך בנוסח פחות 'צבעוני'). כאן, שבעת המינים מופרשים כל אחד לעצמו, אך מועלים לירושלים ביחד וכבר הצענו לעיל לחבר את העלאת הביכורים עם חג הסוכות שהוא סוף שיא העונה החקלאית (יש עדיין 'בעיה קטנה' עם הזיתים). אם נאמר שלא בכדי השמיטה המשנה דין זה של שבעה הטנאים או הטנא מרובה שבעת המינים, אפשר שלפנינו שתי גישות שונות באשר למצוות העלאת הביכורים לירושלים ואולי במהות המצווה עצמה.